

România literară Nr.16 din 25 Aprilie 2008

Jean-Luc Marion, *Idolul și distanța*, trad. din franceză de Tinca Prunea-Bretonnet și Daniela Pălășan, control științific de Cristian Ciocan, Humanitas, 2007, 354 pag.

Liturghia filozofică

Nimeni nu ar citi cărți de filozofie dacă n-ar simți că se alege cu ceva de pe urma lor. Dacă accepți acest lucru nu-ți rămîne decît să afli care anume e cîștigul cu pricina. Iar dacă volumul asupra căruia ne oprim e unul de doctă desfășurare terminologică – scris într-un jargon a cărui dificultate descurajează pe jumătate din cititori –, întrebarea devine cu atît mai sîcîitoare. Ce anume poate oferi o carte de strictă și aridă alură lexicală – cum este cea a lui Jean-Luc Marion – încît să existe un public cultivat care s-o guste? Orice tentă malițioasă trebuie lăsată la o parte. Nu e vorba de a rosti verdicte sarcastice pe seama disciplinelor speculative, ci de a intui ce se petrece în mintea unui om care le îndrăgește.

Oricît de desprins de realitate ar fi un amator de filozofie, el rămîne o ființă profund egoistă: își urmărește interesul cu încăpăținare. Asta înseamnă că nu e dispus să facă lucruri inutile. Iar dacă sunt atîția oameni care pot da unei lucrări de speculație filozofică o întrebuintare personală, înseamnă că acolo, în actul lecturii, se petrece ceva folositor. Ca să aflăm care este acest folos, cartea lui Jean-Luc Marion e cît se poate de nimerită. Ea este un excelent material de studiu, căci întrunește două condiții fundamentale: 1) e scrisă în jargon abstract și 2) se sprijină pe tradiția creștină.

Mesajul cărții lui Marion poate fi rezumat astfel: Dumnezeu, ca temei al lumii, este o instanță inaccesibilă oamenilor: nu-l putem gândi și nici nu putem ajunge la el în vreun fel. Inaccesibilitatea aceasta face ca între noi, creaturile lui, și el, creatorul nostru,

să se caște o distanță pe care nici o teologie și nici o metafizică nu o pot acoperi. Există o prăpastie între noi și el. O neștiință lucie. Și atunci, tot ce putem face e să compensăm neștiința închipuindu-ni-l pe Dumnezeu în felurite chipuri. Toate aceste chipuri sunt idoli, forme umane de a concepe ceva non-uman, așadar biete încercări de a gândi în van de negînditul. Cuvîntul „idol“ nu trebuie luat aici în sensul idolatru, ca formă ilicită de prețuire a făpturii în locul creatorului, ci mai curînd în sensul etimologic: idolul (*eidolon*) e forma sensibilă prin care oamenii își reprezintă elementul divin.

În acest caz, idoli pot fi reprezentați de icoane, și atunci avem de-a face cu butaforia simbolică a cultului religios, sau pot fi descriși cu ajutorul noțiunilor, și atunci avem de-a face cu teoriile teologico-filozofice. Deși în prima situație avem reprezentări, iar în a doua avem concepte, în ambele avem de-a face cu aproximații neizbutite. Cum e ființa divină nu știm, dar îi știm idoli pe care ni i-am făcut din ea. Și astfel, idolul este ca o treaptă care, umplînd un gol, ne sugerează distanța care ne desparte de Dumnezeu. Cum s-ar spune, idolul e tot ce a găsit omul în lipsă de altceva mai bun. Acest *faute de mieux* metafizic e blestemul filozofiei: nu putem vorbi de Dumnezeu decît repetînd întruna că nu știm nimic despre el.

Gîndul că toate modurile prin care vrem să înțelegem ființa divină sînt idoli nu poate să nu ne deștepte imboldul de a ne dispensa de ele. Căci dacă fiecare doctrină e o tentativă nereușită de sesizare a Domnului, atunci s-o lăsăm în plata lui. Numai că, dacă ne lepădăm de ele, cădem iarăși în golul de la început: regăsim prăpastia inițială care ne separă de Dumnezeu. Pentru Marion, deznodămîntul acesta nu trebuie să ne descurajeze, dimpotrivă: numai după ce am măturat drumul de rămășițele și vestigiile tradiției, vom putea să ne apropiem de temeiul lumii. Altfel spus, ca să ne apucăm de treabă, trebuie mai întîi să facem curățenie. Concluzia paradoxală la care ajunge Marion este că, întrucît Dumnezeu este absolut, adică cu totul dezlegat de mintea noastră, impasul acesta e chiar punctul nostru de vedere asupra lui Dumnezeu. „Ab-solutul desface legătura care îl leagă de gîndirea noastră. El se desface, și de aici provine și înfrîngerea noastră, care se acordă în chip riguros cu ab-solutul ca atare și, în înfrîngerea ei, îl cinstește. Imposibilitatea de a gîndi în mod absolut de negînditul, imposibilitate practic și teoretic de neocolit, nu numai că nu pune punct încercării de a-l gîndi, ci autentifică această încercare și, într-un anumit sens, o inaugurează. Confirmarea experimentală a faptului că de negînditul nu este

iluzoriu constă tocmai în faptul că gândirea nu reușește să-l gândească. Gândirea se întărește prin neputința ei în fața celui de negândit. Această neputință îi devine un prim refugiu și o nouă incitare. – Prin urmare, afirmăm: nu numai că trebuie să rostim distanța, dar imposibilitatea de a o rosti ca pe un enunț oarecare o atestă, și chiar o împlinește. Ceea ce noi numim, puțin pripit, o aporie, ascunde de fapt singura adecvare a discursului la acel ceva despre care este vorba.“ (p. 204)

Citatul e patognomic. Pentru un ochi cinic, diagnosticul nu lasă loc de controverse: iată un autor care, etalându-și neputința, își face din ea un titlu de mândrie, ba chiar ajunge să-și privească neputința ca pe sursa adevăratei putințe. Omul fără braț nu numai că își simte brațul, dar chiar îl mișcă, atîta doar că totul se întîmplă pe planul gândirii. O disciplină ai cărei adepți își recunosc incapacitatea de a-l gândi pe Dumnezeu ar trebui să-și pună armele-n cui și să-și declare falimentul. În filozofie se întîmplă invers: falimentul e convertit în triumf și discursul se leagă dezinvolt cu o poftă lexicală de zile mari: și astfel filozofii încep să scrie cu o vervă infatigabilă despre neputința de a-l gândi pe Dumnezeu. Așa că, întărindu-se pe seama faptului că, neajutorați cum sînt, își mărturisesc neajutorarea, devin dintr-o dată puternici: își bravează infirmitatea preschimbînd-o în virtute. Și astfel ciungii seamănă cu schilozii cărora mărturisirea publică a estropierii le dă aripi, iar teoreticienii brodează pe bandă rulantă contradicții: urîțenia e adevărata podoabă a frumuseții, minciuna e începutul adevărului și frica e pedala declanșatoare a curajului, în timp ce gândirea începe de la neputința de a gândi ceva, tot așa cum, de vreme ce știi că despre Dumnezeu nu se poate scrie nimic, tresari de uimire constafînd că totuși s-a scris atît de mult.

Dacă lăsăm la o parte tonul cinic al unei spontane reacții de respingere, singura explicație pe care o avem în privința faptului că genul acesta de filozofare are un public fidel e una psihologică: discursul speculativ supraviețuiește fiindcă are efect. Sunt oameni care îi simt nevoia și îl degustă la propriu.

Ei bine, în ce constă efectul discursului speculativ? *În faptul că întreține o dispoziție care nu se deosebește prea mult de sensibilitatea religioasă a credinciosului din biserică.* Atîta doar că, în acest caz, altarul și naosul lasă locul textelor tradiției și științei etimologiei. În cazul filozofiei, cititorul e martorul unui ceremonii lexicale la care participă empatic: e ca și cum ar lua parte la un ritual de pe urma căruia se încarcă cu o

stare de spirit. El este spectatorul unei scenografii filologice al cărei principal rost este acela de a-i hrăni nevoia de mister. Tocmai de aceea cele mai bune cărți filozofice sunt suficient de obscure ca, prin chiar echivocul premeditat al expresiilor folosite, să sugereze o enigmă ce urmează să fie dezlegată în paginile lor. Amănuntul că volumul se încheie fără ca autorul să rezolve vreo enigmă nu are importanță: important este că senzația de mister a fost creată.

Și atunci ce deosebește un mergător la biserică de un cititor de filozofie? Faptul că al doilea nu-și poate cultiva nevoia de mister pe cale obișnuită. Cu alte cuvinte, odăjdiiile preoților oficiind mistериile tradiționale nu-l mai satisfac. El vrea entități subtile și, de preferință, nesensibile. El vrea concepte de factură abstractă, nu pereți întunecoși și nici bolboroseală de strană. În rest, ritualul la care participă e curat religios: un ighemonicon tainic ale cărui subînțelesuri provoacă un veritabil fior de presimțire a „dincolo“-ului. E un lucru știu că, acolo unde imaginația e confuză, hrănindu-se din nebuloasa unor reverii, acolo sentimentele nelumești înfloresc de la sine. Chiar asta se întâmplă într-un tratat speculativ: etalarea cadentată a unor odăjdii conceptuale sugerând existența unor misterii divine, dar niște misterii la care nu poți ajunge decât așa, pe calea abstracțiunilor, etalarea aceasta iscă o reverberație fantasmatică ce merge mână în mână cu credința propriu-zisă.

Ce înseamnă asta? Un lucru foarte simplu: jargonul filozofic are o funcție liturgică, credința cititorului hrănindu-se din concepte cu aceeași ardoare cu care un mirean, băfind mătăanii în timpul slujbei, se reculege cu evlavie. Că cititorul de filozofie este prea rafinat ca să se mulțumească cu mirosul de tămâie cădelnițat între proscomidie și euharistie este iarăși un lucru secundar: substratul trăirii e același, doar cauzele exterioare care o declașează sunt altele. Rugăciunea e înlocuită cu citatul celebru, iar tainele bisericesti lasă locul paradoxurilor pe care filozofii le cultivă ca scop în sine, după un protocol ce amintește de sobrietatea hieratică a preotului din altar. Filozoful slujește la propriu, atîta doar că n-o recunoaște.

Jean-Luc Marion este un preot nehirotonisit care se achită de oficiul divin sub forma incantării unor aporii speculative. Urmarea este că francezul creează un univers de sine stătător în care sunetul de orgă al cuvintelor rezistă prin conotațiile sugerate (adică prin încărcătura lor emoțională), iar nu prin denotații (prin referința lor la realitate). A căuta vreo legătură între cuvintele lui Marion și lumea reală înseamnă să te străduiești în

van. De fapt autorul nici nu-și propune asta, cum nici un preot, atunci cînd își ține slujba, nu pretinde că vorbește despre realitate. Lumea unei lucrări de filozofie este autarhică: nu are nevoie de realitate pentru a exista. În schimb are nevoie de cititori care, sub efectul unui ritual de degustare conceptuală, își scot din latență o sensibilitate religioasă.